

МЕДІАКОЛАБОРАНТИ: ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ**MEDIA COLLABORATORS: SEPARATE ISSUES OF LEGAL RESPONSIBILITY**

Тугарова О.К., к.ю.н.,

доцент кафедри організації захисту інформації з обмеженим доступом
Національна академія Служби безпеки України

Стаття присвячена дослідженню окремих питань юридичної відповідальності медіаколлаборантів.

Законодавчі зміни, запроваджені у березні 2022 року, встановили підстави кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність, що включає інформаційну діяльність на користь держави-агресора (ст. 111¹ КК України) та виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікацію її учасників (ст. 436² КК України). У зв'язку з цим, у роботі зауважується на необхідності у додатковому розмежуванні та уточненні ключових ознак цих правопорушень, оскільки вони мають подібний характер, але передбачають різні покарання.

У статті аналізуються позиції сучасних вітчизняних науковців, представників судової влади та медіаюристів щодо визначення критеріїв розмежування колабораційної діяльності та суміжних складів злочинів, які можуть бути вчинені представниками суб'єктів медіа. Аргументується необхідність подальшого наукового аналізу проблеми відповідальності медіаколлаборантів та його відповідного законодавчого закріплення.

Акцентується увага на необхідності визначення чіткого переліку суб'єктів відповідальності у сфері медіа, які підлягають відповідальності за вчинення вказаних кримінальних правопорушень. Зауважується, що ними є не лише журналісти та редактори, а всі учасники процесу, хто приймає участь у формуванні відповідного контенту.

У статті піднімається питання притягнення до юридичної відповідальності медійних організацій, що поширюють ворожий контент як на тимчасово окупованих територіях України, так і за її межами. Аргументується позиція щодо необхідності створення окремого Реєстру медійників-колаборантів в Україні, який слід розмістити на офіційному сайті національного медіарегулятора для публічного доступу.

Ключові слова: медіа, колабораційна діяльність, юридична відповідальність, національний медіарегулятор, реєстр медійників-колаборантів.

The article is devoted to the study of certain issues of legal responsibility of media collaborators.

Legislative changes introduced in March 2022 established grounds for criminal liability for collaborative activity, which includes information activities in favor of the aggressor state (Article 111¹ of the Criminal Code of Ukraine) and justification, recognition as legitimate, denial of the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine, glorification of its participants (Article 436² of the Criminal Code of Ukraine). In this regard, the work notes the need for additional demarcation and clarification of the key features of these offenses, as they are similar in nature, but involve different punishments.

The article analyzes the positions of modern domestic scientists, representatives of the judiciary as well as media lawyers regarding the criteria definition for demarcating collaborative activities and related crimes that may be committed by media subjects' representatives. The need for further scientific analysis of the media collaborators' responsibility problem and its corresponding legislative consolidation is argued.

There is the attention in the article, that is focused on the need to define a clear responsibility subjects' list in the field of media, who are subject to responsibility for committing the specified criminal offenses. It is noted that they are not only journalists and editors, but all participants in the process, who take part in the relevant content formation.

The article raises the media organizations legal responsibility bringing issue that distribute hostile content both in the temporarily occupied territories of Ukraine and beyond. The position regarding the need to create a separate Register of media collaborators in Ukraine, which should be posted on the official website of the national media regulator for public access is argued.

Key words: media, collaborative activity, legal responsibility, national media regulator, register of media collaborators.

З початком повномасштабної війни у лютому 2022 року українські медіа на тимчасово окупованих територіях опинилися перед важливим і складним вибором: співпрацювати з ворогом і стати частиною його пропагандистської машини або протистояти йому і продовжувати інформувати суспільство, наражаючи себе на репресії і загрози власному здоров'ю і життю.

Сьогодні вже стало відомо про роботу українських медійників, які під час війни опинилися в окупації та зазнали насильства з боку російських військових через свою роботу: були вбиті або викрадені, потрапили у полон чи зазнали катувань. Утім, у глибині ворожого тилу продовжували працювати журналісти, які діяли підпільно і намагалися передавати важливу інформацію на підконтрольну Україні територію. Саме вони намагалися фіксувати те, що відбувалося на окупованих територіях, за допомогою фото та відео збирали докази руйнувань, страждань людей та злочинних діянь ворога [2; 3].

Слід наголосити, що не всі журналісти обрали шлях спротиву. Деякі, керуючись власними інтересами, нереалізованими кар'єрними амбіціями або просто жадобою до грошей, свідомо стали на бік ворога. На захоплених територіях були створені нові медіаресурси, які стали інструментом для поширення кремлівської пропаганди та підтримки окупаційної влади. Ці медіа перетвори-

лися на інструменти пропаганди, поширюючи спотворені наративи та обґрунтовуючи агресивну політику ворога [5; 8; 10].

Означена ситуація поставила перед українським суспільством важливе питання: як слід поводитися з медіа, що перейшли на бік ворога, і яку відповідальність повинні нести ці ресурси та їхні представники? Це питання є особливо актуальним, оскільки його вирішення впливає не лише на справедливе покарання винних, але й на захист національних інтересів в інформаційному просторі. Неприпустимість порушення професійних журналістських стандартів під час війни є необхідним не лише для того, щоб запобігти подібним випадкам у майбутньому, але й для зміцнення стійкості інформаційного середовища проти ворожих впливів в майбутньому.

Одним із перших нормативно-правових актів, що визначив відповідальність за співпрацю з ворогом, став Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запровадження кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність», а його норми окреслили підстави кримінальної відповідальності за *колабораціонізм* – добровільну взаємодію з окупаційною адміністрацією або збройними силами держави-агресора (Ст. 111¹ Кримінального кодексу України (надалі – КК України) – «*Колабораційна діяльність*»).

Відповідно до законодавчих змін, поняття «колабораційна діяльність», окрім публічного заперечення збройної агресії або публічних закликів до підтримки рішень та/або дій окупантів (ч. 1 ст. 111¹ КК України), зайняття посад в незаконних органах влади (ч.ч. 2,5,7 ст. 111¹ КК України), пропаганди в закладах освіти (ч. 3 ст. 111¹ КК України), передачі матеріальних ресурсів та/або здійснення господарської діяльності у взаємодії з незаконними органами влади (ч. 4 ст. 111¹ КК України), визначає підстави відповідальності за організацію, проведення та активну участь у заходах політичного характеру, а також здійснення інформаційної діяльності у співпраці з державою-агресором та/або його окупаційною адміністрацією, спрямованих на підтримку держави-агресора, її окупаційної адміністрації чи збройних формувань та/або на уникнення нею відповідальності за збройну агресію проти України, за відсутності ознак державної зради (ч. 6 ст. 111¹ КК України). При цьому під інформаційною діяльністю розуміється цілий спектр дій, що включає створення, збирання, отримання, зберігання, використання та поширення інформації (п. 3 примітки до ст. 111¹ КК України) [1]. Зазначені види інформаційної діяльності є основними напрямками роботи сучасних медіа. Тому дії медійників, які свідомо і добровільно розпочали поширення російської пропаганди на тимчасово окупованих територіях, повинні бути кваліфіковані відповідно до ч. 6 ст. 111¹ КК України.

Практично одночасно із ст. 111¹ КК України у чинне законодавство була введена ст. 436² КК України, норми якої встановили відповідальність за «*Виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікацію її учасників*», у тому числі із використанням засобів масової інформації (тобто сучасних масмедіа) (ч. 3 ст. 436² КК України). Через це постало питання щодо розмежування зазначених складів кримінальних правопорушень.

Досліджуючи зазначене питання, вітчизняні сучасні науковці переважно зосереджують увагу на відмежуванні ст. 436² КК України і ч. 1 ст. 111¹ КК України, тобто: 1) публічне заперечення громадянином України здійснення збройної агресії проти України, встановлення та утвердження тимчасової окупації частини території України; 2) публічні заклики громадянином України до підтримки рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора, до співпраці з державою-агресором, збройними формуваннями та/або окупаційною адміністрацією держави-агресора, до невизнання поширення державного суверенітету України на тимчасово окуповані території України [7; 9].

Так, М. І. Хавронюк, аналізуючи зміст ст. 436² КК України, відмежовує її від ч. 1 ст. 111¹ КК за ознакою публічності, зауважуючи на тому, що у ст. 436² КК немає ознаки публічності, властивої для ч. 1 ст. 111¹ КК [9]. З такою позицією слід повністю погодитися, якщо автор обмежує поняття «публічність» виключно сферою влади; проте, у більш широкому розумінні публічність – це поняття на позначення відкритості і доступності різних видів діяльності для широкого загалу: політики, мистецтва, громадської активності та, беззаперечно, діяльності сучасних масмедіа. У такому випадку відмежування вищевказаних статей за ознакою публічності не є виправданим.

Серед інших ознак розмежування зазначених складів злочину автор виділяє спеціальну мету, акцентуючи увагу на тому, що відповідно до ч. 1 ст. 111¹ КК України зазначене заперечення здійснюється у формі співпраці з державою-агресором та з метою спричинити шкоду державі Україна, її патріотам чи союзникам; для злочину, передбаченого ст. 436² КК України, ці ознаки не обов'язкові. Також, на думку М. І. Хавронюка розмежування слід проводити за ознакою суб'єкта, адже суб'єктом злочину, передбаченого ч. 1 ст. 111¹ КК України, може бути будь-яка особа, а для злочину, передбаченого ст. 436² КК України, характерним є спеціальний суб'єкт – громадянин України [9].

Аналогічну позицію займає О.Е. Радутний який зауважує, що колаборантом є особа, яка свідомо співпрацює із окупаційною цивільною чи військовою владою на шкоду країні, з якою вона перебуває у постійному або тимчасовому правовому зв'язку (наприклад, є громадянином (-кою), особою без громадянства, яка постійно проживає на певній території, підданям монархії або іноземним громадянином(-кою) з правом постійного чи тимчасового проживання тощо). Зазначена обставина, за словами вченого, є важливою з огляду на ознаки суб'єкта за 111¹ КК України [7, с. 104]. Крім того, автор відмежовує зазначені склади злочинів за ознакою персоналізації держави-агресора (для форми «заперечення збройної агресії проти України»), якою для ст. 436² КК України може бути тільки РФ, в той час як для ст. 111¹ КК України нею може бути будь-яка країна, зокрема Білорусь [7, с. 106].

Звичайно, при демонстрації співвідношення текстових формулювань у ст. ст. 111¹ і 436² КК України із вищезазначеною позицією автора слід погодитись, проте не завжди ця ознака може надати однозначну відповідь щодо кваліфікації дій медійників. Однак, ця ознака не завжди дозволяє однозначно визначити кваліфікацію дій медійників. Наприклад, як кваліфікувати дії керівника друкарні в тимчасово окупованому українському місті, який на сторінках окупованого друкованого видання просуває російську риторику про так званих «нацистів»; або за якою статтею кримінального закону має нести відповідальність журналіст окупаційного телеканалу, який у своїй програмі поширює фейки про нібито зраду Британією або США інтересів України тощо.

На суб'єктивних ознаках, як критеріях розмежування злочинів, передбачених ст. ст. 111¹ і 436² КК України, зосереджують увагу і практики. За словами судді Касаційного кримінального суду у складі Верховного суду України (надалі – ККС ВС України) Г.М. Анісімова, при розгляді кожного конкретного кримінального провадження важливо акцентувати увагу на суб'єктивних ознаках вчиненого діяння. За його словами, дії передбачені ч. 6 ст. 111¹ КК України, якою встановлено відповідальність за організацію та проведення заходів політичного характеру, здійснення інформаційної діяльності у співпраці з державою-агресором та/або його окупаційною адміністрацією, спрямованих на підтримку держави-агресора, її окупаційної адміністрації чи збройних формувань та/або на уникнення нею відповідальності за збройну агресію проти України, за відсутності ознак державної зради, активна участь у таких заходах, безумовно, спрямовані проти основ національної безпеки. Проте, вказівка «за відсутності ознак державної зради» фактично свідчить про те, що діяння кваліфікуються за ч. 6 ст. 111¹ КК України тільки тоді, коли вони вчиняються іноземцем, особою без громадянства [11]. Крім того, вирішуючи питання щодо розмежування колабораційної діяльності і суміжних складів кримінальних правопорушень, судді вважають, що розмежування зазначених злочинів слід здійснювати через об'єкт, на який вони спрямовані. Як зауважує суддя ККС ВС України Н. О. Антонюк колабораційна діяльність (ст. 111¹ КК України) посягає на основи національної безпеки України, а у ст. 436² КК України об'єктом складу злочину є мир, безпека людства та міжнародний правопорядок [11]. Водночас, суддя справедливо підкреслює, що поняття «безпека людства» є ширшим та включає в себе і «національну безпеку».

Проблема розмежування колабораційної діяльності та суміжних складів кримінальних правопорушень продовжує залишатися актуальною темою обговорення серед медіаюристів. Кваліфікація дій медіаколаборантів викликає значну кількість дискусійних питань, які вже тривалий час є предметом активного аналізу та обговорення в медіапросторі. Ці дебати охоплюють різні аспекти правового регулювання та морально-етичних наслідків співпраці медійних працівників із державами-агресорами, що

вимагає ретельного аналізу для визначення чітких меж між свободою слова та кримінальною відповідальністю.

Медіаюристи наголошують на необхідності уточнення законодавчих норм для забезпечення їх повного та справедливого застосування. Насамперед, це пов'язано з різницею у строках покарання. Так, ч. 6 ст. 111¹ КК України, яка передбачає відповідальність за інформаційну діяльність у співпраці з державою-агресором і безпосередньо стосується медійників, встановлює покарання у вигляді позбавлення волі на строк *від десяти до дванадцяти років* з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років, а також можливу конфіскацію майна. У той же час, ст. 436² КК України, яка регулює питання виправдовування, визнання правомірною або заперечення збройної агресії Росії проти України, передбачає покарання у вигляді обмеження волі або позбавлення волі на строк *до п'яти років*, також з конфіскацією майна або без такої.

Також потребує вирішення і питання визначення чіткого переліку суб'єктів, які можуть бути притягнуті до відповідальності за вчинене. Це стосується не лише журналістів та редакторів, а й усіх учасників процесу, хто приймає участь у формуванні певного контенту. Як зазначає медіаюристка «Платформи прав людини» Л. Опришко, «деякі аспекти цієї відповідальності потребують додаткового роз'яснення. Прибиральниця у цих процесах не задіяна. А монтажер задіяний. Ті, хто організовує трансляцію, може підпадати під поширення інформації, але є спірний момент щодо технічних працівників. За нашим законодавством, фотографів вважають технічними працівниками, але вони задіяні у зборі інформації... Інколи технічні працівники, які не підпадають під норми спеціалізованої для медіа ч. 6 ст. 111¹ закону про колаборантів, можуть нести відповідальність за загальними нормами» [4]. На необхідності уточнення законодавчих норм акцентують увагу й інші юристи в сфері медіа, які підкреслюють, що існуючі статті є подібними, і було б доцільно уніфікувати відповідальність за подібні правопорушення [4].

З огляду на досліджувану проблему, потребує вирішення ще одне питання – відповідальність медійних організацій, які у період збройної агресії на тимчасово окупованих територіях України та за її межами просувають проросійські наративи і фактично працюють ворога.

Ще до початку військової агресії Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення (надалі – Нацрада) здійснюючи контрольні функції над мовленням українських телеканалів, неодноразово накладала санкції на тих суб'єктів медіа, які поширювали мову ворожнечі та деструктивно впливали на українське суспільство. Лише протягом 2021 року за результатами позапланових перевірок було накладено 7 штрафів на телеканал «НАШ» і 5 штрафів на іншу юридичну особу з логотипом «Максі-ТВ», яка ретранслювала ті ж програми. Було також прийнято 4 рішення про звернення до суду з вимогою анулювати ліцензію проросійському мовнику «Максі-ТВ». Крім того, до кількох юридичних осіб, що транслювали програми телеканалу «112-Україна», були застосовані спеціальні економічні та інші обмежувальні заходи (санкції) строком на 5 років [6]. У той же час, національний медіарегулятор неодноразово підкреслював, що такі дії не є обмеженням свободи слова чи плюралізму думок, а це – боротьба з інформацією, яка має на меті дестабілізацію суспільно-політичної ситуації в країні, розпалювання міжнародної неприязні і нетерпимості до осіб з різними політичними поглядами.

З початком війни, влітку 2022 року Нацрада звернулася до Верховної Ради України з пропозицією посилити відповідальність за колабораціонізм серед медійників. Вона закликала надати їй право анулювати ліцензії компанії, що співпрацюють з ворогом, за спровокованою процедурою перевірки та на підставі власного рішення. Прийнятий

у грудні 2022 року новий Закон України «Про медіа», який встановив заборону на розповсюдження медіа сервісів, пов'язаних із державою-агресором, на всій території країни, надав Нацраді (поряд з РНБО та СБ України) повноваження щодо внесення звернень для формування Переліку осіб, які створюють загрозу національній безпеці та створення та оновлення *Переліку аудіовізуальних медіа сервісів на замовлення, а також сервісів провайдерів аудіовізуальних послуг, які належать або пов'язані з державою-агресором*.

Перелік таких медіа сервісів є відкритим документом, який публікується та регулярно оновлюється на офіційному сайті Нацради. Аналіз його змісту свідчить, що основними підставами для включення є:

1) приналежність власника (кінцевого бенефіціарія) до держави-агресора;

2) надання послуг, орієнтованих переважно на територію та аудиторію держави-окупанта. І хоча зазначений підхід не вирішує питання застосування механізму юридичної відповідальності до суб'єктів медіа, і, зокрема, їх власників, які перебувають у співпраці з ворогом, він забезпечує прозорість і доступність інформації для громадськості, дозволяючи українцям знати, які медіа заборонені через їхній зв'язок з агресором.

Негативні наслідки для медіаколаборантів, як одна із ознак юридичної відповідальності, можуть виникати через різноманітні медійні проекти громадських об'єднань. В Україні, зокрема, з березня 2022 року функціонує Реєстр зрадників – відкрита база даних громадського об'єднання «Рух Чесно», куди вносяться політики, культурні діячі, правоохоронці та медійники, які співпрацюють з агресором; з липня 2022 року телеканал «Еспресо» веде програму «Колаборанти», де висвітлюється співпраця з агресором колишніх українських медійників; у серпні 2023 року громадське об'єднання «Детектор медіа» запустило власний проєкт «Медіаколаборанти», який публікує інформацію про українських медійників, що перейшли на бік ворога та поширюють ворожу пропаганду на тимчасово окупованих територіях тощо.

З огляду на викладене, вбачається доцільним створити окремий Реєстр медійників-колаборантів в Україні та його розміщення на офіційному сайті національного медіарегулятора. Цей реєстр має бути відкритим і доступним для всіх користувачів, а також містити докази добровільної співпраці суб'єкта медіа та його власника з державою-агресором. Такий реєстр не лише сприятиме обізнаності суспільства щодо зрадників у медійній сфері, а створить потенційні проблеми для самих медійників-колаборантів та їхніх покровителів, які, завдяки своїй впізнаваності можуть спробувати використати свою популярність для можливого входження, наприклад, в політику. У майбутньому вони можуть спробувати повернутися в медійний простір, використовуючи свій медійний вплив для формування громадської думки та збільшення власного політичного капіталу. Однак тавро «колаборанта» не тільки завдасть шкоди їхній репутації, але й суттєво знизить рівень довіри до них, адже той, хто зрадив одного разу, здатний зробити це знову.

Таким чином, слід визнати, що окремі питання відповідальності медіаколаборантів потребує широкого обговорення в науковому середовищі та ретельного законодавчого опрацювання. Встановлення чітких законодавчих норм та їхня гармонізація, які визначатимуть відповідальність медіа за колабораційну діяльність та пов'язані з нею злочини, є важливим кроком для підвищення ефективності правозастосовчої практики. Одним із головних елементів цього процесу є створення чітких критеріїв відповідальності, як для окремих осіб-журналістів, так і для медійних компаній, які поширюють відповідний контент. Такі критерії забезпечать не лише справедливе правосуддя, а й захистять медіа від можливих зловживань і над-

мірного тиску. В умовах сучасних викликів це дозволить однакові стандарти відповідальності для всіх медійників, усунути правові прогалини та розбіжності і забезпечити незалежно від їхнього правового статусу чи громадянства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кримінальний кодекс України: Закон від 05.04.2001 № 2341-III. в редакції станом на 19.05.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 25.08.2024)
2. Білоус А. «Люди потребували новин»: як під час окупації працювало херсонське видання «Бропу». URL: <https://detector.media/community/article/221506/2024-01-09-lyudy-potrebuvaly-novyn-yak-pid-chas-okupatsii-pratsyovalo-khersonske-vydannya-vgoru/> (дата звернення: 25.08.2024)
3. «Викрадення, катування, погрози, шантаж»: українські журналісти в окупації. Які загрози? URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/povnyu-pryazovu-zhurnalisty-okupatsiya-zahrozy/32445855.html> (дата звернення: 25.08.2024)
4. Данькова Н. Хто такі медіаколлаборанти? Що загрожує за співпрацю з ворогом? URL: <https://ms.detector.media/media-i-vlada/post/32738/2023-08-05-khto-taki-mediakolaboranty-shcho-zagrozuie-za-spivpratsyu-z-vorogom-ukrainskym-zhurnalistam/> (дата звернення: 25.08.2024)
5. Медійні колаборанти Запоріжжя: хто, як і чому співпрацював із ворогом. URL: <https://ms.detector.media/media-i-vlada/post/32724/2023-08-18-mediyni-kolaboranty-zaporizhzhya-khto-yak-i-chomu-spivpratsyuvav-iz-vorogom/> (дата звернення: 25.08.2024)
6. Портнови, рабінівічі, киви та ведучі, які їм підспівували: Нацрада чекає на перелік колаборантів. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3452277> (дата звернення: 25.08.2024)
7. Радутний О.Е. Публічні заклики та заперечення як форми інформаційної колабораційної діяльності за кримінальним кодексом України. *Інформація і право*. №2 (41). 2022. С. 99-115.
8. ТРК «Таврія». Осередок російської пропаганди на Херсонщині. URL: <https://ms.detector.media/media-i-vlada/post/32635/2023-08-08-trk-tavriya-oseredok-rosiyskoi-propagandy-na-khersonshchyni/> (дата звернення: 25.08.2024)
9. Хавронюк М. За виправдовування збройної агресії РФ проти України – кримінальна відповідальність. URL: <https://pravo.org.ua/blogs/vypravdovuvannya-zbrojnoyi-agresiyi-rf-proti-ukrayiny-kruminalna-vidpovidalnist/> (дата звернення: 25.08.2024)
10. Шлях від української поезії до Z-символіки: історія Юлії Ваченкової, яка перейшла на бік росіян. URL: <https://ms.detector.media/propaganda-ta-vplivi/post/32805/2023-08-29-shlyakh-vid-ukrainskoi-poezii-do-z-symvoliky-istoriya-yulii-vachenkovoi-yaka-pereyshla-na-bik-rosiyan/> (дата звернення: 25.08.2024)
11. Як розмежувати колабораційну діяльність і суміжні склади кримінальних правопорушень. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1299973/> (дата звернення: 25.08.2024)